
El santuari de Montserrat a Clariana

Joan Bassegoda

Reial Càtedra Gaudí

Resum

Entre el 1967 i el 1973 es va construir el santuari de la Mare de Déu a Clariana per impuls del senyor rector de Sant Pere de la Gornal, mossèn Salvador Nonell i Bru, en comptar amb una herència de començament del segle xx en favor del bisbat de Barcelona. Després de gestions molt complicades s'aconseguí l'herència i s'encarregà el projecte a l'autor d'aquesta comunicació, en la qual es descriuen aquestes circumstàncies, així com el projecte arquitectònic i les fases de la construcció. La mort de mossèn Nonell el mes de setembre d'enguany fa que la ponència sigui un homenatge a aquest sacerdot que durant quaranta anys regí la parròquia de Sant Pere de la Gornal.

Paraules clau

Mossèn Salvador Nonell i Bru, santuari de la Mare de Déu, projecte arquitectònic, fases de construcció

Resumen

El santuario de Montserrat en Clariana

Entre 1967 y 1973 se construyó el santuario de la Virgen en Clariana por iniciativa del señor cura de Sant Pere de la Gornal, mosén Salvador Nonell Bru, al disponer de una herencia de principios del siglo xx en favor del Obispado de Barcelona. Después de complicadas gestiones se consiguió la herencia y se encargó el proyecto al autor de esta comunicación. En el curso de la misma se describen estas circunstancias, el proyecto arquitectónico y las fases de construcción. La muerte de mosén Nonell en el mes de septiembre de este año hace que la ponencia sea un homenaje a este sacerdote que durante cuarenta años rigió la parroquia de Sant Pere de la Gornal.

Palabras clave

Mosén Salvador Nonell Bru, santuario de la Virgen, proyecto arquitectónico, fases de construcción

Abstract

Montserrat sanctuary in Clariana

Between 1967 and 1973 the Mare de Déu sanctuary in Clariana was built on an initiative of the rector of Sant Pere de la Gornal, Mossèn Salvador Nonell i Bru, with an inheritance from the early 20th century bequeathed to the diocese of Barcelona. After some very complicated formalities, the inheritance was secured and the author of this paper was commissioned with the project. It describes the circumstances and the architectural project and phases of construction. Since Mossèn Nonell died in September last year, this paper is a tribute to the priest who governed the parish of San Pere de la Gornal for forty years.

Keywords

Mossèn Salvador Nonell i Bru, La Mare de Déu sanctuary, architectural project, phases of construction

Introducció

Oportunament vaig oferir de presentar una comunicació a la I Trobada d'Estudiosos del Foix relacionada amb el santuari de Clariana, el qual vaig tenir el goig de projectar i construir del 1968 al 1973. Mentre reunia el material precís i escorcollava el meu arxiu en busca de fotografies i textos, el 4 de setembre d'enguany moria santament al seu domicili de Mataró mossèn Salvador Nonell i Bru, impulsor de l'obra del santuari, amb el qual, ultra els lligams familiars, he mantingut una relació d'amistat i també professional en els projectes de Sant Pere de la Gornal, Clariana, Sant Marçal, Montserrat i el Sagrat Cor de Mataró.

Per aquestes raons he cregut que la comunicació serà un veritable homenatge pòstum a aquesta insigne figura de l'església catalana.

Biografia de mossèn Salvador

Mossèn Salvador Nonell i Bru (1918-2004), prevere, va néixer a Mataró el 5 d'agost de 1918, en el si d'una antiga família de pagesos radicada des del segle XVIII a Can Bonminyó, d'ençà que un grup de catòlics irlandesos, de cognom O'Neill, s'instal·là a Mataró tot fugint de la persecució religiosa desencadenada pels protestants. Els Nonell, derivació fonètica catalana de O'Neill, foren agricultors, pagesos, enginyers, acadèmics i, en el cas de mossèn Salvador, sacerdots.

Abans de ser ordenat li calgué viure la Guerra Civil del 1936 al 1939, en defensa dels seus ideals, sota la protecció de la Mare de Déu de Montserrat en el terç de requetès. Lluità heroicament en els fronts de Codo, Vilalba dels Arcs i la serra de Cavalls, en la famosa batalla de l'Ebre, entre altres llocs de lluita. Va ser guardonat, juntament amb els seus camarades del terç, amb la *Cruz Laureada de San Fernando Colectiva*.

Va ser fundador, i fins a la seva mort, consiliari de la Germandat del Terç de Requetès de la Mare de Déu de Montserrat, monestir on es conserva la gloriosa bandera del terç, condecorada amb la *Laureada* pel general Moscardó. Va ser fidel cronista de les gestes bèl·liques del terç

Fotografia 1. Vista frontal del santuari.

Fotografia 2. Vista del presbiteri des del centre de la nau.

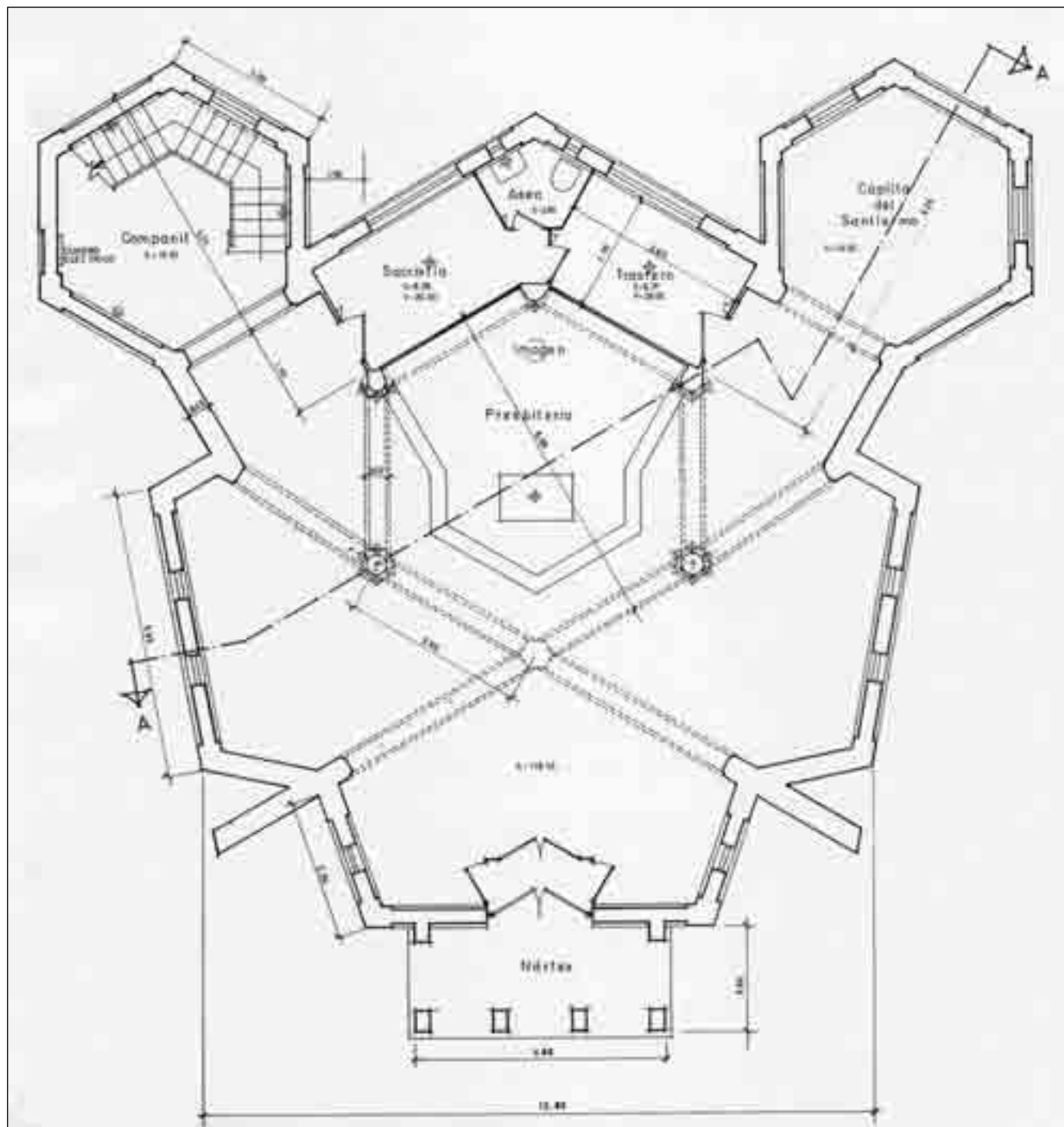
i de les biografies dels morts, en diversos volums, ben escrits, rigorosos i emocionants que permeten reviure aquells tràgics moments. Aconseguí que es bastís la cripta-panteó, prop del monestir de Montserrat, on descansen les despulls d'aquells valents.

Al poc temps d'acabar la guerra, el 1940, ingressà en el Seminari Conciliar de Barcelona i va ser ordenat pel bisbe de Barcelona, Dr. Gregorio Modrego Casaus, el 18 de març de 1945. Exercí el seu ministeri sacerdotal com a vicari de les parròquies de Sant Bartomeu i Santa Tecla de Sitges (1945-1949) i de Sant Pau del Camp a Barcelona (1949-1952), i posteriorment va ser designat rector de Sant Pere de la Gornal (1952-1995). A Sant Pere de la Gornal, on estigué més de quaranta anys, es féu respectar i estimar pels feligresos pel seu caràcter afable i ensems enèrgic, pels seus estirabots de capellà rural i pel seu entusiasme en les tasques pastorals i caritatives. Escriptor infatigable, d'estil directe i fluid, a més de la història del terç i de les biografies dels requetès morts, publicà la biografia del Dr. Josep Samsó i Elias, rector màrtir de Santa Maria de Mataró, la història de Can Bonminyó, el diari de la Germandat del Terç de Requetès, la descripció del santuari de Clariana, la biografia del capellà del Terç i un recull autobiogràfic, aparegut aquest mateix any 2004.

Un aspecte destacable de mossèn Nonell va ser el seu *morbus aedificandi*, ja que reconstruí l'església i la casa parroquial de Sant Pere de la Gornal, amb les escoles catequístiques i, després de complicades gestions, aconseguí que una antiga herència, escripturada a començament del segle XX, a favor del bisbat de Barcelona, es pogués realitzar i es destinés l'import a la construcció del santuari de Montserrat a Clariana, edifici interiorment decorat amb magnífics mosaics de Santiago Padrós, combatent a la guerra com mossèn Salvador, per bé que en les brigades navarreses, i autor dels mosaics de la cripta-panteó prop del monestir de Montserrat i també de la cúpula de la basílica del Valle de los Caídos, a Cuelgamuros.

Quan la ciutat de Mataró engolí en el seu eixample els terrenys dels Nonell a Can Bonminyó, correspongué a mossèn Salvador una important quantitat de diners que invertí en la construcció d'una església en el lloc de la casa pairal dels Nonell. Un cop enllestida i consagrada pel cardenal-arquebisbe de Barcelona, Ricard M. Carles i Gordó, l'oferí a l'arxidiòcesi i va ser designat rector d'aquesta església, dedicada al Sagrat Cor de Jesús, a la capella del

Figura 1. Planta general del santuari.

Santíssim Sagrament en la qual reposen les seves despulles mortals des del 6 de setembre de 2004, dos dies després del seu traspass i tot seguit de la missa de *corpore insepulto* oficiada per mossèn Pere Tena, bisbe auxiliar de Barcelona, i concelebrada per més de trenta sacerdots i religiosos a la parròquia de Sant Josep de Mataró.

Obra escrita de mossèn Nonell

Los requetés catalanes del Tercio de Ntra. Sra. de Montserrat en la Cruzada Española (1936-1939)
Editorial Casulleras
Barcelona, 1956

Un nuevo templo en el Penedés. Nuestra Señora de Montserrat, de Clariana
Caja de Ahorros del Penedés
Vilafranca, 1974

Màrtirs del Penedès
Editorial Gea
Barcelona, 1984

El doctor José Samsó Elías, párroco mártir de Santa María de Mataró, y su tiempo
Distribuidora Balmes
Barcelona, 1986

*Un nou temple al Penedès,
Nostra Senyora de Montserrat a Clariana*
Caixa Penedès
Vilafranca, 1989

*Història de Cal Bonminyó de la família Nonell de Mataró.
D'una horta a una església (1769-1996)*
Caixa Laietana
Mataró, 1996

*Diario de amor y de paz.
Historia de la Hermandad del Tercio de Requetés de Ntra.
Sra. de Montserrat (1939-2001)*
Gráficas Jurado
Barcelona, 2001

Els màrtirs de Mataró
Mataró, 2004

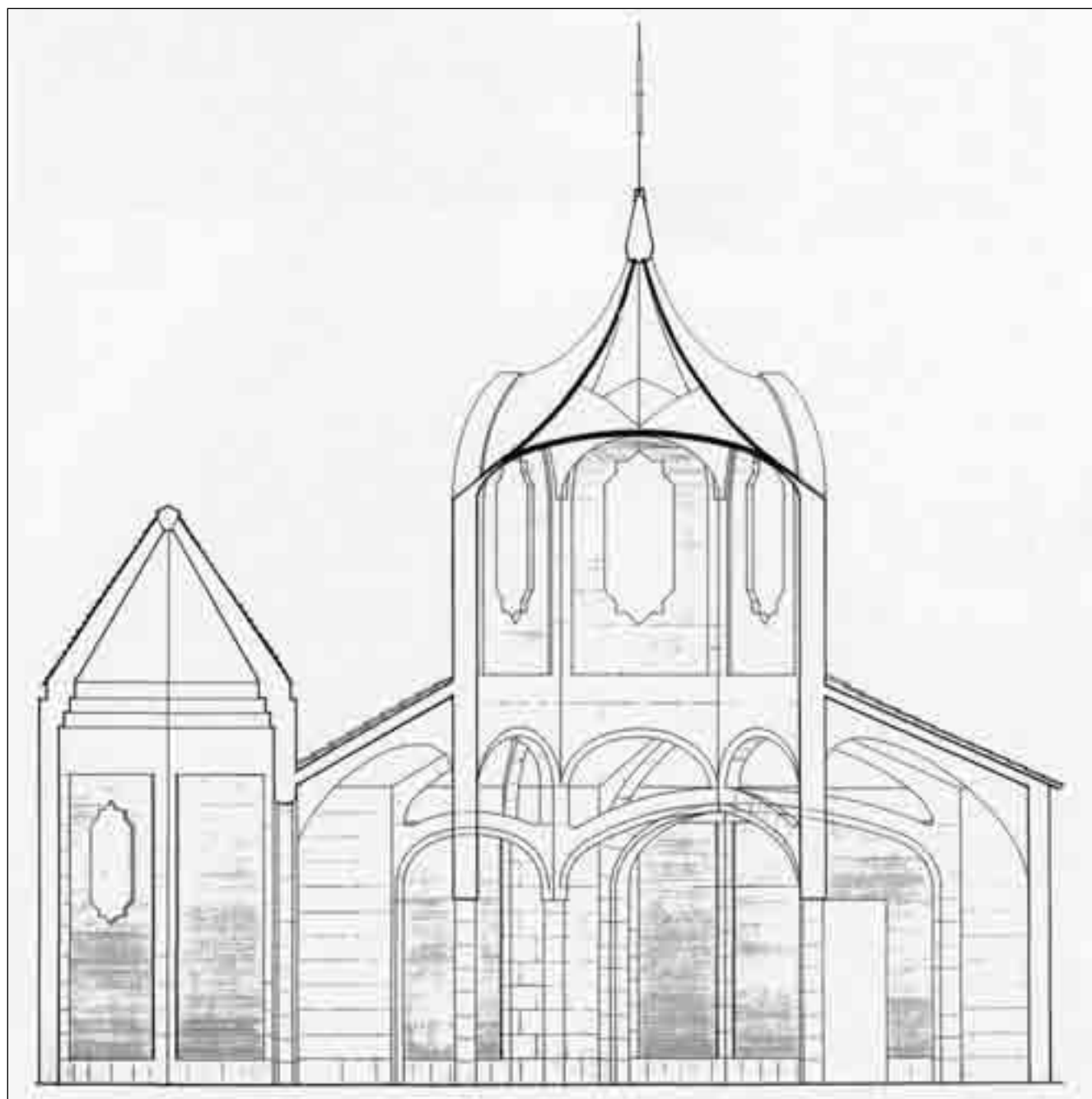
Trossos de la vida de mossèn Salvador Nonell
Parròquia del Sagrat Cor
Mataró, 2004

El pater era un santo
Hermandad del Tercio de Requetés de Ntra Sra. de Mont-
serrat
Barcelona, 2004

Construcció i dedicació del santuari de Montserrat a Clariana

Mossèn Salvador Nonell, amb la idea de deixar record per-
manent del santuari, va escriure, de manera precisa i minu-
ciosa, tal com va néixer el projecte i es dugué a terme l'o-
bra. El mes de març del 1974 aparegué la monografia, *Un
nuevo templo en el Penedés. Nuestra Sra. de Montserrat,*

Figura 2. Secció transversal de l'església i capella del Santíssim.

de Clariana, que el gener del 1989 conegué una nova versió ampliada en català. Aquestes dues descripcions històriques, redactades, les dues, per mossèn Nonell, presenten el mèrit afegit de la modèstia de l'autor que mai no es designa a si mateix amb el seu nom, sinó solament com «un sacerdot enamorat del seu ramat i del seu poble».

Resulta que la senyora Antònia Romeu Mir, natural de Vilanova i la Geltrú i vídua de Ramon Benigne Barceló Nadal, propietària de moltes terres a Clariana, Castellet, Cunit i Cubelles decidí impulsar el creixement moral i material d'aquelles contrades, un xic deixades de la mà de Déu. Així ho reflectí en el seu testament de 7 d'octubre de 1916. Morí Antònia Romeu el 20 de setembre de 1917. L'Ajuntament de Castellet i la Gornal a partir d'aquell moment inicià la construcció de serveis i escoles pels diferents nuclis habitats, però la idea del santuari restà oblidada per molts anys. El 1936 van ser cremats els registres de la propietat del Vendrell i Vilanova i el llegat de la Sra. Romeu restà envoltat de dubtes i incerteses, fins que l'any 1952 prengué possessió de la parròquia de Sant Pere de la Gornal mossèn Nonell el qual, com a hereu universal i de confiança d'Antònia Romeu, inicià un molt complicat procés legal i administratiu fins a assolir la plenitud dels drets de la herència i procedir a la realització del testament amb la venda de les diverses terres, ara convertides en urbanitzacions, per invertir els diners, fruit de les vendes, en l'obra del nou santuari. Mossèn Nonell m'encarregà el projecte del nou santuari que restà enllestit el febrer del 1967, sempre sota les seves indicacions precises, ja que sempre tingué idees molt clares i concretes. Els plànols del projecte foren sotmesos a informe de la comissió de patrimoni del bisbat, alguns dels membres de la qual es mostraren contraris al projecte que el qualificaren de «pompós, agressiu i anticonciliar». Quan m'ho feren saber els vaig dir: «Exacte, aquesta ha estat la meua idea i propòsit». No cal dir que jo comptava amb el fort suport de mossèn Nonell, que volia un temple digne de la Moreneta, una *domus Dei et porta Coeli*, que significa el millor del millor per a la casa del Senyor.

Eren aquells moments en què falses interpretacions de les normes conciliars produïren algunes esglésies, que mossèn Nonell qualificava com «magatzems de botes que no despertien el sentiment pietós dels fidels», mentre em mencionava com l'havia impressionat la visita a l'església de Pont de Suert, de l'enginyer Antoni Torroja Miret i de l'arquitecte Josep Rodríguez Mijares.

En el projecte de Clariana, i també en la direcció, intervingué l'aparellador, i més tard arquitecte, Enric Crusat Vidal. L'equip constructor el formaren l'empresa de Domènec Feliu Maymó i del seu fill Antoni; amb Julià Ribé, fuster; Rafael Palau, serraller, i un seguit de petits industrials que treballaren amb un encomiable entusiasme i competència. A ells s'uní la tasca artística de Santiago Padrós Elías (1918-1971) que, dissortadament, morí d'accident l'1 de maig de 1971, sense poder enllestir totalment el gran plafó de mosaic que representa la Mare de Déu amb els fons de la muntanya de Montserrat.

El projecte arquitectònic descriu una església situada al km 2,9 del camí que va de la Gornal a la carretera de Sant Sadurn d'Anoia a Sant Jaume dels Domenys. En un entorn de paisatge rocallós mediterrani de la comarca del Baix Penedès, amb molts pins, ametllers, oliveres, vinyes i camps de blat s'aixeca l'església en un turó on hi hagué

Fotografia 3. Primera pedra del santuari de Montserrat a Clariana.

una ermita dedicada a sant Jaume, amb vistes vers els Pirineus, el Montsià i Montserrat.

Constructivament l'edifici es bastí damunt de fonaments de formigó armat encaixats en rases que, en moltes ocasions, es tingueren d'obrir en la penya. L'estructura és de pilars, jàsseres i arcs de formigó armat. Els murs exteriors són d'obra vista emmarcada amb pedra natural. La coberta és en part de biguetes de formigó pretensat i voltes de maó de pla. El revestiment superior de la zona de biguetes és de teula moruna i la resta de ceràmica vidrada a alta temperatura.

La planta presenta un presbiteri hexagonal per damunt del qual hi ha un cimbori vuitavat suportat per un doble joc d'arcs carpanells on recolzen voltes de maó de pla en forma de paraboloides hiperbòlics. Als vèrtexs de l'hexàgon que dibuixen la planta del cimbori, hi ha columnes cilíndriques de formigó armat, de les quals manca la que esguarda el presbiteri per tal de no entorpir la vista de l'altar des del centre de la nau. Això obligà a reforçar dos dels arcs carpanells de formigó armat per absorbir les càrregues que haurien incidit en el pilar suprimit.

La clau de volta del cimbori representa l'Esperit Sant, fet d'alabastre per l'escultor Tomàs Bel Sabatés. Al cimbori s'obren sis vidrieres escultòriques fetes de formigó armat en relleu que representen, dos a dos, els dotze apòstols. La part escultòrica és també de Tomàs Bel, el qual preparà els motlles de porexpan per colar els morters del formigó armat. És autor igualment del pelicà de ferro forjat que fa de penell dalt de la cúpula de la capella del Santíssim. Les vidrieres es feren segons disseny del pintor Joaquim Datzira Prunés (1925-1972).

Darrere del presbiteri hi ha la sagristia i al mur que separa ambdós espais es pot veure el gran mosaic de Santiago Padrós que figura la muntanya de Montserrat. Just davant hi ha la imatge de la Mare de Déu, rèplica de la que figura a la basílica de Montserrat, recolzada en un bloc de pedra d'aquella muntanya de 1.500 kg.

Des del presbiteri es pot pujar fins a la imatge per una doble escala, a l'entornpeu de la qual hi ha gravada part de l'oració pròpia de la missa de la Mare de Déu: «Per Maria a Crist, eterna muntanya, puguem arribar».

Damunt de l'altar, fet de pedra picada i polida, penja, mitjançant cadenes de ferro forjat, un santcrist del segle XVII, procedent del Museu Marès de Barcelona, subjectat en una creu de fusta de roure sense desbastar de gran dimensió.

Darrere l'altar hi ha la càtedra del celebrant i el setials dels assistents, de fusta de roure. A la part posterior del mur amb els mosaics de Padrós es troben les dependències auxiliars, un traster, la sagristia i els serveis sanitaris. A l'esquerra del presbiteri hi ha la capella de Santíssim Sagrament, coberta amb una cúpula piramidal, amb una fornícula per al sagrari damunt de l'altar i un mosaic de Santiago Padrós que representa Crist, camí, veritat i vida. A la dreta del presbiteri es troba el campanar al qual es pot pujar per una escala de volta de maó de pla, en l'ull de la qual se situa la pica baptismal confeccionada personalment per mossèn Nonell i per Francesc Encinas Casado, feligrès de la Gornal, amb pedres naturals i fòssils trobats en els encontorns del temple, amb set petits brolladors per a l'aigua del sagrament. En el projecte inicial la capella del Santíssim Sagrament era a la dreta i la capella baptismal, a l'esquerra però es decidí el canvi de lloc en el curs de les obres.

La nau única del temple es cobreix amb volta de maó de pla. La porta d'entrada és de fusta de teca i ferro forjat, amb vidre transparent que permet veure l'església des de l'exterior. Damunt de la porta hi ha un cor al qual puja una escala de caragol. Una vidriera policroma de Joaquim Datzira representa l'església de Crist. L'entrada està precedida per un pòrtic amb coberta de paraboloides hiperbòlics revestit de rajoles de València.

La decoració de mosaic de Santiago Padrós es completa amb altres fragments en el frontis del pòrtic, en els murs de façana i a l'interior de la nau, amb representacions de la Immaculada Concepció, sant Josep, sant Jaume i sant Pau. Les estacions del Via Crucis són molt senzilles, de fusta i mosaic.

Fotografia 4. Arcs de formigó armat que suporten el cimbori.

Fotografia 5. Vidriera de Joaquim Datzira muntada sobre relleus escultòrics de Tomàs Bel.

Les columnes cilíndriques que suporten el cimbori són de formigó armat, estucades al planxat, mentre els arcs ho són al raspat i els paraments interiors, pintats a la cola. Els bancs dels fidels són de fusta de Flandes i els dos confessionaris de fusta de cedre esculpturada procedeixen de la basílica de Montserrat i foren projectats per l'arquitecte Joan Rubió Bellver.

La il·luminació és indirecta a la nau i combinada amb llums de ferro de forja i vidre al presbiteri, atri i capelles laterals.

Al campanar hi ha dues campanes, la més petita és l'únic objecte conservat de l'ermita de Sant Jaume, destruïda el 1936, i duu la inscripció: «Santa Maria ora pro nobis. Me feu J.P.H. Pomarol any 1831». A la més gran es pot llegir «Elvira. Ofrena a la Mare de Déu de Montserrat de Clariana de la família Pàmies-Carbó el 25 de juliol de 1973».

A l'exterior hi ha una placa de marbre fixada en un monòlit de pedra sorrenca amb la inscripció: «Aquesta església de la Mare de Déu de Montserrat, fruit de l'amor per Clariana d'Antònia Romeu Mir, projectada i dirigida per l'arquitecte Dr. Joan Bassegoda Nonell i bastida pel mestre d'obres Domènec Feliu Maymó, fou consagrada el 27 de maig de 1973 per S.E. el Cardenal Arquebisbe de Barcelona Dr. Narcís Jubany Arnau essent Rector de la parròquia Mn. Salvador Nonell Bru (*Laus Deo*)».

Cronologia de les obres

El 25 de juliol de 1967, diada de Sant Jaume, patró de Clariana, es va posar la primera pedra dintre dels actes de la festa major amb l'acostumat ritual d'enterrar-hi també monedes i periòdics del moment. Coincidint amb l'acte s'exposaren els plànols del meu projecte que figuren en el meu arxiu professional amb el registre Z-67167. Aquests plànols foren mostrats a l'arquebisbe Dr. Modrego poc abans de la seva renúncia, per motius de salut i d'edat, a la direcció de la diòcesi.

El 18 de gener de 1968 després d'una reunió amb els feligresos el senyor rector procedí a una explicació detallada del procés seguit amb el llegat d'Antònia Romeu i a continuació acceptà la desinteressada col·laboració dels homes de la parròquia i restaren encarregats de coordinar les obres d'excavació i replanteig Joan Carbó, Josep Morgades i Joan Rafecas. Els treballs es perllongaren durant cinc anys. Pot semblar un període excessiu per a una obra no massa gran, però cal tenir en compte que entremig calgué procedir a la restauració de la molt vella casa parroquial de Sant Pere de la Gornal, feina en què treballàrem al llarg de dos anys. Un cop enllestida la restauració, que dignificà clarament l'antic edifici i l'església annexa, la obres foren beneïdes i inaugurades per l'arquebisbe de Barcelona, Dr. Marcelo González Martín (1918-2004), en una solemne festa on participà tot el poble. Precisament l'arquebisbe González Martín, més tard arquebisbe de Toledo, es mostrà molt sorprès i un xic espantat en veure des del balcó de la rectoria el castell que muntà la colla de l'Arboç, especialment quan recollí amb les seves mans el nen que havia fet d'enxaneta. L'arquebisbe veient el tarannà dels feligresos de la Gornal i el seu entusiasme en la celebració, comentava: «Veritablement, aquesta és la Catalunya de Torras i Bages!».

Les obres a la casa parroquial no interromperen, solament alentiren, les del santuari de Clariana i, finalment, el 27 de maig de 1973 es pogué fer la solemne benedicció i consagració del temple enllestit. Després de 57 anys es complia la voluntat d'Antònia Romeu i un nou temple en honor a la Moreneta s'aixecava en terres del Penedès.

L'arquebisbe de Barcelona, aleshores recentment designat cardenal, el Dr. Narcís Jubany i Arnau, arribà a les cinc de la tarda d'aquell dia, es revestí a la sagristia del nou temple i oficià en companyia de catorze sacerdots i religiosos, sense comptar el rector mossèn Nonell. En aquella solemne ocasió el senyor rector em distingí en designar-me padrí d'honor de la cerimònia i vaig haver de lliurar a l'arquebisbe la clau de l'església mentre el mestre d'obres, Domènec Feliu, feia el mateix amb la memòria de les obres.

Fotografia 6. Bastides entorn del cimbori octogonal.

Singularment emocionants foren els moments de l'ofertori, la consagració i la comunió. L'acte s'acabà amb la benedicció pontifical i el cant del Virolai.

Apunt final

Després de la jubilació de mossèn Nonell, es féu càrrec de la parròquia de Castellet i la Gornal mossèn Josep Cases Vaqués, el qual ha continuat mantenint el culte i les celebracions al santuari de Clariana.

Resulta però que, en l'entorn immediat del temple, hi ha dues pedreres l'explotació de les quals a base de barrinades de dinamita causen vibracions que han ocasionat algunes esquerdes a l'edifici. És d'esperar que la valenta estructura de formigó armat sigui perfectament capaç de resistir aquests esforços no previstos en el càlcul.